

De vrouw van het Dorpsmuseum – we mochten haar Imke noemen – had wel tijd om Anastazja en mij rond te leiden door de tentoonstelling over botersmokkel.

‘Er komt nooit een kip op doordeweekse dagen,’ zei ze.

‘Is kip een ander woord voor bezoeker?’ vroeg Anastazja.

Imke lachte. Ze stond bij een kast met jutezakken. ‘In het begin smokkelden ze boter in jutezakken de grens over. Ze bonden vaak twee zakken aan elkaar en hingen die over hun schouder, of over de bagagedrager van een fiets. Zo’n jutezak heet een pungel.’

‘Ja,’ zei ik, ‘dat wist ik.’

‘Pungel,’ zei Anastazja. ‘Grappig woord.’

‘Kijk, hier staat een gevulde pungel. Til hem maar eens op.’

Anastazja kreeg hem niet van de grond. Ik nog wel, maar om er nou een eind mee te lopen door het bos...

‘Zwaar, hè,’ zei Imke. ‘Die smokkelaars werden punge-laars genoemd. Ze sjouwden per keer soms wel veertig tot vijftig kilo boter de grens over, midden in de nacht. Dan liepen ze over kleine grenspaadjes naar een Belgische afnemer.’

Ze wees op een kaart van Orpel en omgeving. De grens met België was met viltstift rood gemaakt. ‘Kijk, het

grensgebied is kronkelig en bossig. Heel onoverzichtelijk. Ga er maar eens fietsen. Dan snap je dat het voor de commiezen best lastig was om de pungelaars te pakken. Soms lagen de commiezen urenlang in een droge sloot te posten. En als zo’n smokkelaar dan achterna gezeten werd, gooide hij de pungel van zijn schouder en ging ervandoor.’

‘Spannend,’ zei ik. ‘Een soort vossenjacht.’

‘Ja, toen was het nog leuk. Sportief, bedoel ik. Het was een kat-en-muisspel. De commiezen en de pungelaars zaten gewoon samen in het café een pint te drinken, hoor. Er was veel armoede net na de oorlog en de gezinnen waren groot, dus iedereen had wel begrip voor die kerels die een centje wilden bijverdienen. Maar in de jaren vijftig werd het big business. Er werd niet veel meer gepungeld.’

‘Is toen de ellende begonnen?’ Dat had Sjef gezegd en nou wilde ik wel eens weten welke ellende dan.

Ze knikte en liep naar een wand met foto’s van oude auto’s. ‘De smokkelaars kochten bij de legerdump van die zware Amerikaanse wagens. Konden ze in één keer duizend kilo boter over de grens brengen. En in oude leger-trucks nog veel meer, soms wel vijfduizend kilo. Een paar keer per week. Ze verdienden geld als water. Dat was geen spel meer, het waren criminele bendes. En goed georganiseerd, hè, met verkenners, chauffeurs en bijrijders. En de grote bazen die natuurlijk buiten schot bleven.’

‘Hé,’ riep Anastazja en ze wees op een vitrine vol kraaien-poten. ‘Net zulke als...’

‘Allemaal verschillende soorten,’ zei ik snel. Er lagen inderdaad net zulke als bij ons in de kelder, maar ook andere, dikker en platter.

‘Ja, je had ze in soorten en maten. Straks mogen jullie nog even kraaienpoten gooien. Eh, waar was ik gebleven?’ zei Imke.

'Bij de ellende,' zei ik.

'O ja. De tijd van wilde achtervolgingen. Die smokkelaars gooiden dus kraaienpoten op de weg om de commiezen van zich af te schudden. En rookbommen. Of ze verblindden de achtervolgers met een schijnwerper. Het lastige was dat de douane altijd met 1-0 achterstond.'

'En wat is dit?' vroeg ik. Aan de muur hing een langwerpige ijzeren ding met scherpe punten.

'Een wegmes. De douane legde die dwars over de weg als wegversperring. Net als spijkerplanken en andere obstakels. Maar de smokkelaars lachten erom. Ze deden terreinbanden om hun smokkelwagens en reden er gewoon overheen.'

We liepen een andere ruimte in. Er stond een oude auto, een Chevrolet, met daarnaast een bak kraaienpoten.

'Dit is nou zo'n smokkelwagen.' Imke liep met ons om de auto heen. 'Kijk, ze lasten er een enorme stalen bumper op waarmee ze die versperringen zo aan de kant schoven. En zie je deze staalplaten in de deuren? Dat was tegen de douanekogels. Die auto's werden helemaal gepantserd.'

'Kogels?' zei Anastazja. 'Kogels uit een pistool?'

'Ja, de douane mocht schieten op smokkelwagens. Sommige smokkelaars schoten gewoon terug. Het was oorlog hoor, in het grensgebied. Niet leuk meer. En dat allemaal om roomboter. Of eigenlijk om geld dus.'

'Bizar,' zei ik en ik vroeg me af of m'n opa een grote baas was geweest of alleen chauffeur of helper.

'Nou, dat was het wel zo'n beetje,' zei Imke. 'Jullie zijn een dankbaar publiek. Ik hoop dat ik niets vergeten ben. Deed ik het goed?'

'Erg goed,' zei Anastazja. 'Het was heel interessant. Dank u wel.'

'Eh, nog één vraagje,' zei ik. 'Waar werden die dingen gemaakt, die kraaienpoten?'

'O, dat is nog wel een leuk verhaal. Nou ja, leuk... niet zo leuk eigenlijk. In Betsel is in 1965 een kraaienpotenfabriekje opgericht. De douane was daarop gespitst hoor, want die kraaienpoten waren de pest. Daar was geen kraaid ingewassen. Dat was nog een hele toestand, want bij de inval ging de eigenaar van die fabriek, een zekere Theo K., op de loop. De douane mocht niet schieten op mensen, alleen op vluchtende smokkelantof's, maar ze kisten een paar waarschuwingschoten en daarbij werd Theo in z'n voet geraakt. Ze zeiden dat de douanier was gestrafeld in het natte veld toen hij een schot leste. Wel heel toevallig allemaal. Maar goed, het was maar een schampschot en Theo moest zes maanden de cel in. De commiezen bij. Dachten ze eindelijk van die ellendige kraaienpoten verlost te zijn. Mooi niet. Er was kennelijk nog een leverancier. Het gerucht ging dat de smid van Orpel kraaienpoten leste, en dat zijn zoon er vlijmscherpe punten aan moest maken. Die smid woonde ergens vlak bij de grens, in het bos.'

Anastazja kneepte in m'n arm.

'Ze hebben hem nooit kunnen betrappen. Hij moet er flink aan verdiend hebben, zeker nadat die Betselaar gepakt is. Ze zeggen ook dat de smid die Theo K. heeft verlinkt, zodat hij voortaan de enige leverancier was in de wijde omgeving.'

Imke lachte. 'Echt dorps, hè, al die roddel en achterklap. Je weet nooit wat ervan waar is, maar waar rook is, is vuur, zeg ik altijd.'

Ik zag niks in de spiegel, maar m'n wang voelde alsof-ie roodgloeiend was. Ik had een klap in m'n gezicht gekregen. Zoals je wel eens in een film ziet. Het klonk heel echt.

De hele middag was ik in de bibliotheek geweest. De medewerker van de bieb, een man met een enorme buik en een grijze paardenstaart, had gezegd dat hij geen boeken had over de botersmokkel. Als ik er echt meer over wilde weten; moest ik in oude kranten kijken. Kranten tussen 1950 en 1970, want dat waren de hoogtijdagen, zei hij.

'Ga je een spreekbeurt houden over smokkelen?'

'Zoiets,' zei ik. 'Waar liggen de oude kranten?'

'Je bent niet helemaal van deze tijd, hè. Die staan natuurlijk online. Heb je een laptop bij je?' Hij liet me een website zien waarop je in oude kranten kon zoeken.

Ik snapte eerst niet hoe het werkte, maar hij wilde het wel uitleggen. 'Eigenlijk is dat mijn werk niet, hoor,' zei hij erbij. 'Als ik aan elk kind moet uitleggen hoe alles werkt, heb ik er een dagtaak bij.'

Hij deed voor wat ik allemaal kon invullen en aanklikken.

Ik werd een beetje afgeleid door zijn vingers. Echt, die waren zo dik dat het een wonder was dat hij kon typen.

'En ik maar denken dat jonge mensen tegenwoordig zo

handig zijn met computers.' Hij liep terug naar de balie. Z'n paardenstaart zwiepte heen en weer.

Ik typte 'botersmokkel' in en de jaartallen en drukte op ZOEKEN. Eerst gebeurde er niks, maar opeens verscheen een lijst met krantenartikelen.

SMOKKELAAR OP VLUCHT IN VOET GESCHOTEN

Het was een kort stukje en ging over de kraaienvoetenfabriek van Theo K. Precies zoals Imke had verteld. Blijkbaar was het groot nieuws in die tijd, want ook een andere krant schreef erover. En in een Amsterdamse krant stond een interview met een douanier:

DOUANE IS VOL HAAT TEGEN KRAAIENPOTEN

'Heel Zuid-Brabant wordt erdoor geterroriseerd. Ze gooien de kraaienvoeten met wachflessen, met kisten vol over de weg je kunt er niets tegen doen. De chauffeur haalt een hondje over en hup, daar gaat weer een bak. Als je dertig kilometer rijdt kun je erin heen manoeuvreren. Dan gaat de smokkelaar ervandoor met honderddertig. Schatervend van het lachen.'

Die douaneman zei dat het een pyging tot doodslag was als je kraaienvoeten strooide, maar dat er gelukkig nog nooit een dodelijk ongeluk was gebeurd door een kraaienvoet.

Ik snapte wel dat het spannend was, dat smokkelen.

GEPANTSERDE SMOKKELAUTO'S RAZEN 'S NACHTS OVER DE GRENS

las ik.

SMOKKELAAR OP VLUCHT BERUCHTE SMOKKELWAGEN RAAST WEER DOOR VERSPERRING

En:

HEEFT DOUANE DE ECHE 'SPOOKAUTO' - OF NIET?

Er was ook een artikel over een vrachtauto die dwars door de deuren van een schuur was gereden om aan de douane te ontsnappen. Echt, ik weet niet waarom m'n vader zo moeilijk doet. Ik had wel in die tijd willen leven. De vrachtauto had vierduizend kilo boter geladen, en de douane had de laadplek omsingeld. Ze hadden zelfs een oude auto, gevuld met zandzakken, voor de schuur gezet. De vrachtauto schoof 'm zo opzij en ging ervandoor, met een deel van het tuinhok op de bumper. De douane heeft niet geschoten, omdat dat mensenlevens zou kosten.

Ik downloadde de artikelen op m'n laptop. Toen zocht ik nog op 'Pungelhuis Orpel'. Er verscheen één klein berichtje in het *Oost-Brabants Nieuwsblad*.

POLITIE-INVAL IN 'PUNGELHUIS'

In Orpel heeft de politie afgelopen dinsdag een inval gedaan in de smederij aan de

Grensweg, beter bekend als het Pungelhuis. De eigenaar, Piet A., werd ervan verdacht op grote schaal kraaienpoten te produceren en te verkopen aan smokkelaars. De politie heeft echter geen ongeregelheden aangetroffen.

'Heb je gevonden wat je zocht?' De biebman stond ineens naast me en keek mee op m'n scherm.

Ik voelde me rood worden. 'Eh, ja, ik denk dat ik wel genoeg heb,' zei ik en ik klapte m'n laptop dicht.

'Weet je,' zei hij, en hij keek om zich heen, 'we houden er in Orpel niet zo van. De boel weer oprakelen. Hoe meer ge in de stront roert, hoe harder het gaat stinken, zeggen we hier.'

Ik dacht aan onze buiten-wc. 'Wat gaat er dan stinken?'

'Er zijn dingen gebeurd. Tussen families, zelfs binnen families. Het klinkt achteraf allemaal wel leuk en spannend, die botersmokkel, maar er zijn doden gevallen, en mannen belandden soms voor maanden in de gevangenis. Er was een jongen uit Orpel die voor het eerst ging smokkelen. Zeventien was hij, hij had zich laten overhalen om ook een keer de grens over te gaan en een centje bij te verdienen. Eén keer. Omdat hij niet wilde onderdoen voor z'n maten. Hij werd geraakt bij een schietpartij. Dood. Zijn ouders hebben er nooit over kunnen praten.'

De biebman was even stil. 'Je kunt het verleden beter laten rusten.'

Om halfzes kwam ik thuis.

'Waar was je?' vroeg m'n vader.

'Gewoon. Huiswerk maken met Anastazja,' zei ik. 'In de bieb.'

'O, dat is wel heel erg bijzonder,' zei hij.

'Hoezo?'

‘Anastazja was hier, ze fietste langs om een boek op te halen.’

‘Ja, maar daarna kwam ze naar de bieb.’

Hij keek me aan en schudde z’n hoofd. ‘Je liegt, Ole. Je staat hier gewoon keihard te liegen tegen me. Ongelooflijk.’

‘Moet jij nodig zeggen?’

‘Hoezo? Hoezo “moet ik nodig zeggen”?’

‘Jij liegt zelfs je eigen vader dood.’

En toen... pats... sloeg hij me in m’n gezicht. Even zag ik sterretjes, net als in een stripverhaal en ik wist niet of ik moest lachen of huilen.

M’n vader zakte op de keukenstoel, liet z’n krukken vallen en sloeg z’n handen voor z’n gezicht. ‘O, wat heb ik gedaan, wat heb ik gedaan...’

‘Ik bloed niet, hoor.’

M’n wang gloeide, maar het deed niet echt pijn. Ik denk dat m’n moeder woest zou zijn geweest op m’n vader. Ze heeft het altijd over geweldloze communicatie.

Hij was stil nu, maar zat nog steeds met z’n handen voor z’n gezicht, voorovergebogen. Ik maakte koffie en zette een mok voor hem neer.

‘Dank je,’ zei hij zacht. En toen: ‘Het spijt me zo, Ole. Ik weet niet hoe ik dit goed moet maken. Was je moeder er maar.’

Dat zou nog negenenveertig dagen duren.

‘Zullen we dan maar gaan koken?’ zei ik.

Hij heeft niet meer gevraagd wat ik de hele middag had uitgespookt.